

Rumsskapande faktorer

– utformningsförslag till liten trädgård för en rumslig känsla

Veronica Jonsson

Förord

Detta arbete genomfördes under våren 2008 och är skrivet på B-nivå inom ämnet Landskapsplanering samt omfattar 15 högskolepoäng.

Min handledare har varit Mark Huisman som jag vill tacka för utmärkta råd och synpunkter.

Samtliga fotografier och illustrationer är egenproducerade.

Malmö, 2008

Veronica Jonsson

Sammanfattning

Trädgårdar kan ibland verka kala och stela samt sakna element som erbjuder avskildhet. Min åsikt är att en trädgård ska erbjuda ägaren en egen privat sfär även om den ligger tätt inklämd bland annan bebyggelse. Det pratas mycket om *rumsskapande* i trädgårdssammanhang.

Rumslighet är ett positivt laddat begrepp och någonting man ofta strävar efter att få fram i en anläggning. Men *vad är det och hur åstadkommer man det* i praktiken? Syftet med detta arbete var att jag skulle framställa ett utformningsförslag till en koloniträdgård belägen på Almåsa fritidsby. Därför har jag studerat ovan nämnda begrepp för att undersöka vad som är viktigt att tänka på när en trädgård ska förmedla rumslighet och hemtrevnad.

Utformningsförslaget preciserar trädgårdens *disposition, mark- och växtmaterial samt annan utrustning*. Frågeställningar jag har arbetat efter är: *Vad innebär och hur åstadkommer jag rumslighet? Vilka uppfattningar har andra koloniägare om utformning och avgränsningar? Vilken typ av växtlighet är lämplig och hur kan det användas för att uppnå önskad effekt och utseende? Hur kan annat material och utrustning användas för att uppnå önskad effekt och utseende?* För att ta del av teorier angående rumslig betydelse och planering har jag sökt litteratur genom SLU:s bibliotek i Alnarp och Malmö Stadsbibliotek. Jag har även undersökt vad några trädgårdsägares syn på rumslighet och avgränsningar på tomten är genom intervjuer.

Ur ett psykologiskt perspektiv är det människans medfödda tendens att spontant reagera på sin omgivning som gör miljöns utformning så viktig. Biologiska behov styr vår uppfattning om huruvida en miljö känns trygg och bekväm eller inte. Även den estetiska aspekten är viktig och en trädgård verkar rikare och mer lockande om den är indelad i olika rum.

För att framkalla rumslighet använder sig trädgårdsdesignern av vertikala och horisontala element. Man pratar om basplan, vertikalplan samt ovanplan och att kombination av dessa bygger upp rummet på olika sätt. Basplanet kan vara en vanlig gräsmatta, en häck tar rollen som vertikalplan och en trädkrona bildar ovanplanet i rummet. En lyckad planering är viktigt både ur psykologisk och ur estetisk aspekt.

Viktiga tankar från litteraturstudien är följande: Vilken funktion ska platsen ha så – grunden måste bli rätt och ytorna lagom stora. Var behövs avskildhet? Hur tät behöver avskiljningen vara? Finns det någon vacker vy i närheten – öppna då upp för den! Tänk inte bara på de planterade ytorna – tänk på ytan mellan dem. Växtens karaktär kan överföras på platsen.

Jag har framställt och diskuterat gestaltningsförslaget utifrån dessa tankar samt andra specifika önskemål. Förslaget visar på lämpliga avskärmningar som främjar privatlivet samt andra rumsgivande element som skapar trivsamhet.

Innehåll

Inledning	1
Bakgrund	1
Mål och syfte	1
Material och Metod	2
Avgränsningar	2
Rumslighetens betydelse för funktion och tillfredsställelse	3
Vikten av hemkänsla och privatliv	3
Landskapsrummets påverkan	3
Vad är rumslighet?	4
Rumsuppfattning	4
Rummet	5
Rummets beståndsdelar	5
Skapa rumslighet	6
Ta in platsen	6
Basplan, ovanplan och vertikalplan	6
Inramning och gränser	9
Dimensioner	10
Fokusering	11
Växter som byggmaterial	12
Växternas skyddsgivande egenskaper	12
Problem och potentialer	13
Riktlinjer i korthet	13
Intervju	14
Utformningsförslag	16
Befintlig tomt	16
Önskemål	20
Förslaget "GLÄNTANS GEMAK"	21
Växt- och materialval	27
Diskussion	29
Hur har jag åstadkommit rumslighet i förslaget?	29
Vilken syn har andra koloniägare på utformningar och avgränsningar?	29
Växtlighet, markmaterial och övrigt material bidragande till önskad effekt?	30
Källförteckning	32
Bilaga 1	

Inledning

Bakgrund

Genom Landskapsingenjörsprogrammet har jag erhållit kunskaper i växtkännedom, ståndortskrav och skötsel. Men en trädgård behöver inte bara bestå av exklusivt och exotiskt växtmaterial eller ens vara välskött för att vara attraktiv. Under mina tre år på Alnarp blev det med tiden klart för mig att jag vill arbeta med design och projektering av trädgårdar. Därför finner jag stort nöje i att betrakta folks trädgårdar när jag är ute och promenerar. Hur är de utformade? Verkar de mysiga att vara i? Hur kan de förbättras? Mest är det små trädgårdar jag ser, oavsett om de hör till radhus eller fristående hus, och jag uppfattar dem sällan som inbjudande att vistas i då majoriteten ger en kal, stel och icke privat känsla. Mitt ideal är att en trädgård ska erbjuda ägaren en egen privat sfär även om den ligger tätt inklämd bland annan bebyggelse. Det grundläggande i en lyckad trädgård är grundstommen, skelettet man låter växterna planteras på så för att intensifiera glädjen över att ha en trädgård är det viktigt att den är disponerad rätt. Den ska inbjuda till en bekväm miljö att vistas i. Det pratas mycket om *rumsskapande* i trädgårdssammanhang. *Rumslighet* är ett positivt laddat begrepp och någonting man ofta strävar efter att få fram i en anläggning. Men *vad är det och hur åstadkommer man det* i praktiken? Jag vill studera hur växtmaterial och projektering skapar rumslighet samt presentera ett utformningsförslag för en liten trädgård.

Mål och syfte

Begreppet ”*rumslighet*” kan tyckas något oklart och i mitt examensarbete vill jag fördjupa mig i hur man ska tänka vid komposition av trädgårdar om man vill åstadkomma rumslighet och hemtrevnad. Syftet med arbetet är att jag ska framställa en utformningsplan, för en koloniträdgård belägen på Almåsa koloniområde, Malmö.

Planen ska precisera:

- Disposition
- Markmaterial
- Växtmaterial
- Övrig utrustning

Frågeställningar jag kommer att jobba med är:

- Vad innebär och hur åstadkommer jag rumslighet?
- Vilka uppfattningar har andra koloniägare om utformning och avgränsningar?
- Vilken typ av växtlighet är lämplig att använda och hur kan det användas för att uppnå önskad effekt och utseende?
- Hur kan annat material och utrustning användas för att uppnå önskad effekt och utseende?

Material och Metod

Det finns massor med böcker om trädgårdsdesign. Om och om igen pratas det om *rummet*, *rumslighet* och *avdelningar* samt vikten av detta för en bra gestaltning. Jag har sökt efter böcker i LUKAS genom SLU:s bibliotek samt MALIN, Malmö stadsbibliotek. Av de böcker jag fann som på djupet beskrev vad rumslighet är och hur det åstadkommes refererade allihop i princip till samma äldre verk. Jag har därför gjort mitt bästa för att hitta originalkällorna och använt dessa i mitt arbete. Jag bedömer att gamla och uppenbart flitigt beprövade teorier inom arkitekturens grunder är de som bäst lämpar sig för syftet med mitt arbete. De flesta av dessa arkitektoniska teorier har utformats med utgångspunkt i den stora landskapsbilden men eftersom man kan återfinna samma resonemang och språk i böcker som behandlar utformning av utemiljö av mindre mått har jag arbetat efter dessa i mitt arbete.

Jag har även intervjuat trädgårdsägare på Almåsa koloniområde för att undersöka vad deras uppfattning om gränser och rumslighet är då synen på rumslighet kan te sig olika genom andra ögon än de som sitter på en SLU-student. De intervjuade valdes ut slumpvis i samband med en promenad genom området. Ingen hänsyn togs till hur just deras trädgård var utformad. Jag har låtit de intervjuade förbli anonyma då deras person och ställning inte är relevant i sammanhanget. Intervjuerna utfördes i deras trädgård och skriftliga anteckningar gjordes för omedelbar dokumentation.

För att kunna göra mitt förslag till utformning för trädgården utgick jag från en befintlig ritning tillhörande huset som angav måtten för tomt och hus. Dokumentation av befintlig växtlighet gjordes på plats. Inmätning gjordes för att fastställa placeringen av växter.

Avgränsningar

Det är mycket annat än den fysiska placeringen av växter, markmaterial och annat material som spaljéer och pergolas som spelar in i uppfattningen av ett rum. Färger, dofter, ljud och texturer spelar alla en stor roll i sammanhanget. Jag har valt att utesluta dessa faktorer då arbetet skulle bli alldeles för omfattande. Några få undantag förekommer dock då det har känts extra relevant att beröra något av dessa områden. I mitt gestaltningsförslag kommer jag att redogöra för hur växterna bidrar till rumslighet och avskärmningar efter vad jag har fått fram av mina litteraturstudier. Givetvis tar jag hänsyn till platsens förutsättningar och växternas krav på ståndorten när jag gör mina växtval men det är inget jag kommer att resonera kring i det här arbetet.

Rumslighetens betydelse för funktion och tillfredsställelse

Vikten av hemkänsla och privatliv

Hem... Hem är ett ord som tar sig olika dimensioner beroende på i vilket sammanhang det används. I sin bok *The Visual and Spatial Structure of Landscapes* diskuterar Higuchi (1983) betydelsen och vikten av begreppet hem. Diskussionen är viktig för insikten om att en miljö, för att kännas tillfredställande för människan samt kunna erbjuda en plats för privatliv, bör förmedla känslan av hem.

Hem kan syfta på någons hemland, hemstad eller egna bostaden. Det är en yta, formgiven av människan, omgiven av gränser som förmedlar en känsla av tillfredsställelse, säkerhet och intimitet. För att intimitet ska uppnås bör platsen vara relativt liten och man bör kunna höra lövrassel och bäckporl. Vi lever i hemmet konstant och därför bör bevis uppvisas på vår uppskattning av och vistelse på platsen. (Higuchi, 1983)

Higuchi menar att den moderna människan känner rotlöshet. Rotlösheten skulle inte enbart haft sitt ursprung i ett uppbryt från sin barndoms hemtrakter utan också vara en konsekvens av driften från den medfödda livsstilen i naturen. Därav drar han slutsatsen att förståelsen för hur man skapar hemkänsla är viktig. (Higuchi, 1983)

Privatlivet har sedan länge ansetts vara en viktig del av det mänskliga välbefinnandet och hör till det som uppskattas mest av saker med mänskligt värde. Dock har det även sagts att privatliv är en av de mest värdefulla och sällsynta varorna i vårt moderna samhälle.

Avsaknaden av avskildheten kan observeras omedelbart då vi promenerar på nästan vilken gata som helst. Våra moderna hem har blivit placerade längs gator och avenyer och visas upp för offentligt godkännande. Trädgårdar och terrasser står synmässigt öppna för allmänheten. Detta gäller till viss del även våra hem inomhus genom införandet av stora glasrutor. Simonds menar att denna öppenhet är ett bisarrt tvång som går att skönja överallt i olika situationer men att det är unikt för vår tid och hoppas att tendenserna är en passerande fas. (Simonds, 1961)

Landskapsrummets påverkan

Varför är rumslighet så viktigt? Appleton (1975) analyserar vilka karaktärer i ett landskap som tilltalar oss estetiskt. Han kopplar ihop dessa karaktärer med människans primitiva, biologiska behov som jakt, flykt, skydd och upptäckt.

Människan är född med en tendens att direkt och spontant reagera på dess fysiska omgivning och upplever njutning och tillfredsställelse från miljöer som förverkligar våra biologiska behov. Dock är det miljöerna som vi med ögat uppfattar som bidragande till vår trygghet de som tilltalar oss estetiskt – inte de som verkligen är det. Detta baserar Appleton på försök med fåglar där det undersöktes vad som avgjorde deras val av boplats. De valde inte den plats som skulle vara det säkraste stället utan valet föll på den plats som såg säkrast ut. Man benämnde de utmärkande karaktärerna för dessa platser signalstimuli. Forskningar kom fram till att den estetiska tillfredsställelsen som väcks i en miljö kommer från den spontana uppfattningen av landskapets karaktärer, signalstimulans såsom form, färg, rumslig komposition samt andra

synliga element inverkar till att miljön uppfattas som gynnsam för överlevnad. Denna kortfattade redogörelse ingår i en tolkning som kallas "Habitat theory". (Appleton, 1975)

I samband med föregående del tar Appleton (1975) även upp "Prospect-Refuge theory". Den handlar om att en plats kan ha egenskaper som gör det möjligt att "se utan att bli sedd". Särskilt viktigt är detta vid jakt då jägaren spanar på sitt byte utan att bli upptäckt själv, samt vid fara, sömn, matintag och skötsel av unga.

Det är inte bara ur psykologiskt perspektiv som vi bör framkalla rumslighet i utemiljöer. Rent estetiskt framstår en trädgård som mer genomtänkt och rikare om olika avdelningar arrangeras. En spännande förväntan åstadkommes genom att låta något spektakulärt glimta fram och inbjuder på så sätt för vidare upptäckt i trädgården. Rumsdelare består ofta av häckar eller plank och dessa bildar en jämn bottenfärg som fungerar som en fond mot vilken perenner, sommarblommor eller andra buskar kan lyftas fram. Inte att förglömma är att olika nivåer på planteringar är nödvändiga för att skapa bra mikroklimat och skydd för övriga växter. (Gustavsson, 1989)

Simonds (1961) hävdar att avsaknaden av effektiv omslutning är en av de främsta orsakerna till missnöje av rum och platser. All lyckad utformning av miljöer kännetecknas av skicklig planläggning av olika vertikala och horisontala element som förser platsen med den rätta graden av omslutning och vidd – en förmedling av rumslighet. Men varken omslutning eller vidd är av betydelse i sig själv. Det viktigaste är att funktionen av platsen tas i beaktning när man planerar för graden och kvaliteten av omslutning. (Simonds, 1961)

Vad är rumslighet?

Rumsuppfattning

I arkitektonisk design är huvudingredienserna massa och rymd. Design handlar inte bara om form och solida strukturer (Robinson, 2004) utan den verkliga kontentan är relationen mellan dem två. Den tomma rymden mellan massor är alltså betydelsefull och besitter både funktionella och estetiska kvaliteter. (Bacon, 1967)

Bacon förklarar att uppfattningen av rymd engagerar hela skalan av våra sinnen och känslor och kräver att hela vårt jag är närvarande för att till fullo uppskatta det. Han påstår faktiskt att uppfattningen av rymd går utanför hjärnans aktivitet. (Bacon, 1967)

Robinette återger Erno Goldfingers teori om att rymd uppfattas på tre sätt.

- Tvådimensionell – såsom en betraktare kan beskåda en tavla som saknar djup.
- Tredimensionell konvex – såsom en betraktare kan röra sig runt föremålet som en skulptur.
- Tredimensionell konkav – såsom en betraktare kan inifrån rummet erfara och begripa den rumsliga upplevelsen. (Robinette, 1972)

Michael Leonard, också beskrivet av Robinette (1972), menar att tredimensionell rymd är uppdelat i två beståndsdelar, positiv och negativ rymd.

Positiv rymd har synliga begränsningar och har ett inre fokus. Rummet som bildas inom en byggnad har till exempel positiv rymd. Negativ rymd är det som exempelvis finns på utsidan av byggnader, rymden mellan olika massor. Den har inga synliga begränsningar och saknar fokus, man får ingen känsla av centrum. Positiv rymd har en statisk karaktär och negativ rymd har en dynamisk karaktär. (Robinette, 1972)

Rummet

När rymden uppkommer mellan solida strukturer eller mellan betraktaren och ett blockerande föremål skapas ett rum. Bacon menade att uppfattningen av rymd går utanför hjärnans aktivitet men när det gäller rummet konstaterar Robinette dock att det är först och främst synen som uppfattar en rumslig yta. Avståndet mellan betraktaren och något element som blockerar eller filtrerar synen skapar känslan av rumslig uppslutning. Ju närmare betraktaren elementet kommer desto intensivare blir känslan. (Robinette, 1972)

Vid design av trädgårdar är det viktigt med ett strukturerat skelett som agerar som en ram för planteringarna och rumsdefinitionen. Man ställer olika volymer mot varandra och skapar på så vis positiv och negativ volym. Positiv volym är de solida byggmaterialen och negativ volym är de tomma rumsliga cellerna som bildas däremellan. Vegetation faller normalt inom ramarna för positiv volym även om en kombination av positiv och negativ volym kan vara realiteten beroende på blad- och grenverkets densitet. Volymetrik är en term som dyker upp ibland vid ovan beskrivna volymskapande och används i det tidiga skedet när ramen skapas och de rumsliga relationerna bestäms samt senare när växterna väljs ut. (Clouston, 1994) Bacon påstår att det i vår kultur finns ett övervägande intresse för själva massan och att många designers blir rymdblinda. (Bacon, 1967) Sammanfattande för detta stycke är att det är samspelet mellan tomrum och massa som är den verkliga designen.

Rummets beståndsdelar

Något man kan ta fasta på är Higuchis (1983) analys av landskapsrummets beståndsdelar. Han menar att det är följande fyra element som ger en miljö dess strukturella identitet, gränser, egendom, riktningsvisare och fokusering.

Med gränser menas en till olika grad inramad yta. Higuchi menar att dessa gränser, för att vara effektiva, bör vara svåra att ta sig igenom. De bör förhindra insyn samtidigt som den har ett öppet synfält inom området de ska hägna in.

Egendom omfattar den totala ytan som sammanförts av de övriga tre elementen, gränser, riktningsvisare och fokusinriktning. Detta ger en känsla av ägandeskap och territorium. (Higuchi, 1983)

Riktningsvisare inkluderar allt på en yta som visar på en viss riktning. Det kan röra sig om former, proportioner, slänter eller solljus. (Higuchi, 1983)

Något vertikalt objekt som man vill lyfta fram t.ex. en fontän eller speciellt träd som kontrasterar mot bakgrunden och har tydlig form kan agera som fokus. (Higuchi, 1983)

Skapa rumslighet

Den som framgångsrikt vill designa landskap eller trädgårdar måste förutom kunskaper i växtkännedom även ha ett öga för arkitektur, skulptur och textur samt framför allt vara duktig på förmedling av rumslig och visuell komposition i landskapet. (Robinson, 2004)

När man resonerar kring en park eller trädgård som planeras med ambitionen att åstadkomma rumslighet finner man många likheter med byggnadsarkitektur och fysisk planering. Det arkitektoniska språket från stadsmiljöer eller hus känns igen när det handlar om landskaps- och trädgårdsprojektering. En park kan till exempel innehålla gator, kolonner, arkader, fönster, tak, väggar och rum och det är dessa som bidrar till att skapa rumslighet i en utomhusmiljö. Faktum är att den gemensamma vokabulären påminner oss om att utomhusrum är formgivna för att vara funktionella och njutbara på samma sätt som inomhusrum. (Robinson, 2004) (se fig.1)

Fig.1 En utomhuskorridor med tak och väggar.

Ta in platsen

Första steget i ett nytt designprojekt är att besöka platsen, ta in miljön och se möjligheterna. (Robinson, 2004) Precis som en arkitekt av annat slag, måste en landskapsdesigner fråga sig om ytan är för vidsträckt för ett bekvämt mänskligt användande. Bör platsen erbjuda avskildhet eller finns där någon speciell vy som förtjänar att förstärkas. (Robinette, 1972) Det grundläggande momentet är att fastställa vilka rumsliga kvaliteter, storleksförhållanden och karaktärer platsen ska få. (Robinson, 2004) Ytan bör brytas upp så att allt inte blir synligt på en gång.

Man kan tänka sig trädgården som en tavla med tre distanser – en förgrund, en mittnivå och en bakgrund. Förgrunden ska bilda en ram och det åstadkommer man med hjälp av träd eller buskar. Tanken är att ramen ska ge betraktaren känslan av djup och lockas att vandra in för att upptäcka mer. (Kingsbury, 2005) Det är först när grundstrukturen, ramen, är bestämd som det är dags att ta itu med detaljerna – de mindre växterna som perenner och sommarblommor.

Basplan, ovanplan och vertikalplan

Alla rum, oavsett hur de än är formade eller vilket material de består av är uppbyggda av tre olika typer av plan i olika grad; basplan, ovanplan och vertikalplan. (Simonds, 1961)

Basplanet

Detta plan är horisontellt, agerar golv i utemiljön och ger förutsättningarna för användandet av ytan. Formen (rund, avlång etc.), materialet (gräs, singel, asfalt etc.) och texturen (mjuk, hård etc.) som vi träffar på här måste vara förenligt med nyttjandet. Om inte denna yta är korrekt utformad så kan man krasst påstå att hela rummet är ett misslyckande hur väl de övriga planen än är organiserade. (Simonds, 1961)

Basplanet bestämmer ytans trafikriktning som kan vara antingen bestämd eller obestämd. Ett runt eller kvadratisk plan benämns som statiska och förmedlar känslan av sammankomst eller att man kommit fram. En avlång yta förmedlar motsatsen, att man är på väg någonstans, som i en korridor. Sådana ytor kallas dynamiska. (Simonds, 1961)

Även om uppsatsen fokuserar på rumslighet så måste ändå vikten av öppna horisontella ytor beröras. Öppna ytor har en lugnande effekt precis som vatten. I trädgårdar där planteringarna sätts i fokus är det viktigt att förse ögat med ett visuellt andningsrum skriver Kingsbury när han i sin bok redogör för landskapsdesignern Julie Moir Messervys tankar om att man bör lyfta upp sina gräsplättar genom att omge dem med bäddar av mossor, ormbunkar, prydnadsgräs eller murgröna som ytterligare bringar lugn. (Kingsbury, 2005)

För öppna ytor är gräs den överlägsna marktäckaren men ett alternativ kan ibland vara timjan, även om dess blomning tar bort en del av den lugnande effekten. Singel, som används mycket i japanska trädgårdar, kan också vara aktuellt. Det skapar en sort tomrum som drar ihop och länkar samman trädgårdens övriga delar. (Kingsbury, 2005)

Ovanplanet

I utomhussammanhang associerar man ovanplanet som obunden, något som sträcker sig till trädkronorna eller himlen. ”*Seldom, if ever, has man been able to devise anything as beautiful*” har John Ormsbee Simonds (1961) uttryckt sig om himlen. Det har sagt att om människan endast tilläts att betrakta himlen en enda dag och en enda natt i hela sitt liv skulle denna upplevelse vara hans livs mest minnesvärda världsliga upplevelse. Men den öppna himlen har sina baksidor och ibland kräver vi tak över huvudet som skydd. Även om inget hot hänger över oss behöver våra ytor ha en fastställd höjd för att vara tillfredställande. Tänk på den trivsamma känslan av att som barn krypa under en farstu eller liknande eller som vuxen sitta och kura under ett lågt verandatak. Genom ett uppburet eller upphängt plan kan en öppen yta erbjuda ett tak och förse oss med denna njutning. (Simonds, 1961)

Den rumsliga karaktären påverkas och förstärks av ovanplanets form, höjd och omsträckning. Taket kan antingen vara ljust och luftigt som ett spaljéverk eller segelduk eller solid som armerad betong, plankor eller bjälkar. De solida delarna skyddar inte bara från regn utan kontrollerar även ljusintaget och därmed skuggspelet genom att blockera solljuset med de massiva partierna. (Simonds, 1961) (se fig. 2)

Fig.2 Trädens krona bildar ett tak.

Vertikalplanet

De vertikala planen är de rumsliga indelarna och agerar som skärmar eller fondväggar. Med hjälp av dessa omsluts den tilltänkta arean av bladverk eller annat material. Basplanets användarmönster preciseras och förstärks av vertikaler som bland annat kan attrahera, stoppa eller rikta en rörelse. Av de tre olika planen är detta det som är det viktigaste för den rumsliga kompositionen. Lyckligtvis är det också det lättaste att framställa och sköta. (Simonds, 1961)

Eftersom man normalt står öga mot öga med vertikalplanen är det uppenbart att det är de som formar ens första intryck av platsen. Därför kan man anta att dessa även besitter de största designmöjligheterna och att intressanta element som önskas belysas placeras i samband med vertikaler, helst på ögonhöjd. (Simonds, 1961)

Materialvalet spelar stor roll för platsens utseende. Ska platsen inbringa ljus och glädje bör också väggarna förmedla detta. Ett skirare bladverk skulle verka ljusare och lättare på sinnet. Är platsen tänkt för värdighet och lugn bör väggarna däremot bestå av något annat material med tätare och mörkare växtsätt. Agerar vertikaler som fondväggar måste man ta hänsyn till färger och struktur på det som ska framhävas eftersom det är viktigt att bakgrunden kontrasterar mot objektet. Även avståndet mellan betraktaren och vertikalen beaktas vid växtvalet. Ju grövre och mörkare textur och färg är desto mindre verkar avståndet. Motsatt förhållande gäller för finväxande ljusare sorter som då ser ut att vara på längre håll från betraktaren. (Simonds, 1961)

Det är inte bara det vertikala elementet i sig som står för karaktärer. En annan viktig aspekt de för med sig är dess förmåga att, precis som ovanplanet, kontrollera solljus och därmed kasta skuggor. (Simonds, 1961) Beroende på höjd, densitet och kombination av växter (Robinette, 1972) kan effekten bli en lätt strykning på marken, dansande eller darrande skuggor på väggar eller mark, eller en tjock svalkande skugga. (Simonds, 1961)

Vertikala element måste anpassa sin höjd efter övriga plan. Är den alltför låg kan den verka svag och rumsuppfattningen försvinner. En alltför hög kan framkalla en klaustrofobisk känsla. Dock kan man använda sig av de här känslorna för att skapa dramatiska effekter. En plats som ska framstå som inbjudande och trevlig får en starkare karaktär genom att vägen dit formas med en något klaustrofobisk känsla. (Robinson, 2004)

Höjden har också betydelse för ögats bekvämlighet. En av de mest stressande visuella upplevelser är om en häck eller vägg slutar vid eller omkring ögonhöjd. Det ger ingen bekväm känsla och synen på betraktaren tycks delas på mitten av toppen på avskärmningen. (Simonds, 1961)

Vertikaler kan vara omslutande i olika grad. Ibland räcker det till och med en enda strategiskt placerad skärm eller andra lösa beståndsdelar, exempelvis ett woodlandparti med spännande stammar, grenar och lövverk som är effektgivande och ger djup. (Simonds, 1961) (se fig. 3) I nästa avsnitt behandlas gränser och omslutning lite närmare.

Fig.3 Ett woodland i modern tolkning i stadsmiljö.

Inramning och gränser

Det är gränserna som genom att organiseras och kombineras på olika sätt skapar rumslighet i ett landskap. Higuchis mening att gränser ska vara svåra att ta sig igenom är i de flesta fall väl drastisk tycker Robinson. Inramningen behöver inte heller vara komplett. Genom olika grad av omslutning blir ytan mer eller mindre introvert/extrovert.

En inramning med fyra sidor formar den mest introverta ytan och är nödvändig endast om omgivningen är hotfull eller oförenlig. Ytterligare instängning uppkommer om man dessutom låter ett tak av trädkronor lägga sig över rummet. Dock kan ytan lätt gå från att vara trevligt intim till att bli klaustrofobiskt obekvämt.

Med gränser på tre sidor skapas en effektiv omslutning samtidigt som riktad utsikt ges.

Gränserna kan utgöra en L- eller C-form, alltså omslutning på två sidor. Fri passage tillåts genom halva platsen som blir extrovert och känns välkomnande. En sådan här inramning är lämplig om man vill skapa ett underordnat rum – ett rum i rummet.

Om en inramning är mindre än 180 grader blir den rumsliga definitionen svagare och svagare och till slut ineffektiv. (Robinson, 2004)

Häckar

När man pratar om gränser kommer självklart häckar på tal. De har haft både funktionella och estetiska roller genom tiderna. Den funktionella rollen har de haft genom att signalera ägandeskap, skapa skydd och hindra boskap från att ta sig igenom. När den utvecklades till ett ornamentalt verk som omgav hus eller slott var skälet först och främst av estetisk karaktär. (Clouston, 1994)

Kingsbury skriver 2005, om trädgårdsdesignern George Carter som förespråkar barockstilen med strikta prydnadshäckar som utmärkande element. Hans uppfattning är dock att många människor har en negativ attityd till denna formella stil, då de associerar den med en sträng och konstlad, långt ifrån naturlig utformning. Men han säger att det är väldigt fridfullt och lugnande att promenera i en barockträdgård därför att grönt har en vetenskapligt bevisad lugnande effekt och grönt är det som dominerar i formella trädgårdar. Också regelbundenhet och repetition är lugnande och skapar enighet och integritet. Vidare säger han också att den formella stilen är utmärkt när det gäller att skapa enighet mellan trädgården och huset då dessa inte bör ses som separata delar utan tvärtom som en förlängning av huset. Man kan ju skapa utomhusrum med väggar och golv och geometrin av klippta häckar länkar ihop dessa med huset. (Kingsbury, 2005)

Dimensioner

När dimensionerna på olika planteringar ska bestämmas kan det vara nyttigt att veta vilken effekt de har i förhållande till betraktarens höjd. Robinson har redovisat den danske landskapsarkitekten Preben Jakobsens storleksklassificeringar som relaterar till människokroppen. Nedan följer en beskrivning av de olika klasserna, **markhöjd**, **under knähöjd**, **knä-midjehöjd**, **midje-ögonhöjd** och **ovan ögonhöjd**. (Robinson, 2004)

Till klassen **markhöjd** räknas växttyper som gräs, marktäckande växter, låga örtaktiga växter och buskar. Användningsområdet är att agera golv och möjliggör både fri vy och rörelse. Leker man med olika texturer och färger kan visuella effekter uppstå.

Växttyper som hör till **under knähöjd** är krypande och dvärgaktiga buskar och lågväxande örtaktiga växter. Användningsområdet är att ge fritt synfält samtidigt som den avråder men inte helt hindrar passage. Används de i kombination med högre växter bildar de en sockel som fint framhäver det övre skiktet. Många av de krypande växterna som hör till denna grupp kan också låtas klättra upp på väggar eller planteras så att de bildar mantlar av bladverk. Effekten blir en jämn övergång mellan högt och lågt samt en fin integration av konstgjort material.

Till **knä – midjehöjd** hör små buskar, mellanstora örtaktiga växter och till **midje – ögonhöjd** hör mellanstora buskar och höga örtaktiga växter. Gemensamma användningsområden är att tjäna som staket eller mur och lämnar mer eller mindre fri vy men hindrar effektivt passage. De kan användas för att hindra människor utifrån säkerhetsaspekter eller för att hålla ett privat avstånd längs med byggnader utan att dölja fönster eller stänga ute solljuset. Planteringar av den här typen mildrar övergången mellan byggnad och omgivning i de fall omgivning kontrasterar mycket genom att vara vegetationsrik.

Ovan ögonhöjd – klassen inkluderar höga buskar och träd. Användningsområdet är att ge samma effekt som en vägg eller plank om de har ett tätt grenverk och därmed antingen stänga ute folk eller rama in vyer. Fungerar som bakgrund för att framhäva andra spektakulära växter.

Nu är det naturligtvis så att alla människor är olika stora så några exakta mått kan inte ges. Skillnaderna för vuxna människor är dock endast marginella och borde inte påverka nämnvärt. För barn och människor i rullstol avviker måtten emellertid mycket och i offentliga miljöer bör man ha detta i åtanke för att tillfredsställa allas rumsliga uppfattningar. (Robinson, 2004)

Genom att kombinera olika höjd på gränserna blir genomträngligheten olika. Man pratar om visuellt och fysiskt öppna kontra omslutna gränser. (Robinson, 2004)

Är gränsen **visuellt och fysiskt omsluten** är den intakt och består av ogenomträngligt bladverk.

En **delvis visuellt omsluten och fysiskt omsluten** gräns med öppningar av olika storlek i ögonhöjd i den täta ogenomträngliga växtväggen ger utsikt.

Delvis visuellt omslutna och fysiskt öppna gränser består av låga buskplanteringar så att passage ändå möjliggörs. Exempel på detta är trädplanteringar som ger en bra utsikt mellan stammarna samtidigt som krontaken binds samman. (se fig.4) Om planteringen är tät, över knähöjd men under ögonhöjd uppnås full utsikt samtidigt som passage hindras benämns den som **visuellt öppen och fysiskt omsluten**. Gränser bestående av marktäckande material under knähöjd som avråder passage men är tillåtande vid behov är både **visuellt och fysiskt öppna**.

Meningen med dem är inte att skilja på ytor utan att länka samman dem. (Robinson, 2004)

Fig.4 Trädstammarna ger en delvis visuellt öppen vy.

Fokusering

I en omsluten yta är det vanligt att något föremål som ett träd eller pergola, lyfts fram speciellt genom att det fokuseras. Det är ofta denna fokus som ger rummet dess karaktär. För att lyckas med detta är det grundläggande att bakgrunden skiljer sig från föremålet i fråga. (Robinson, 2004)

Det är inte bara innehållet i det omslutna rummet som kan fokuseras. Även objekt eller vyer som ligger utanför bör beaktas och kan föras in och bli en del av den omslutna ytan. Detta åstadkommer man genom att öppna upp gränserna och fokusera på objektet/vyn i fråga. (Simonds, 1961)

När ett föremål placeras i ett rum bildas krafter mellan föremålet och de omslutande elementen. Avståndet mellan föremålet och omgivning samt geometrin i övrigt gör att fokus får olika mening beroende var i rummet det placeras. När man finner föremålet mer eller mindre i mitten av rummet har man en symetrisk fokus också kallad centriskt fokus. Denna typ av utformning har ofta en formell karaktär och skapar balans och framkallar lugn. Är föremålet placerat utanför centrum, asymmetriskt, framkommer en dynamik i den rumsliga kompositionen och känslan av en viss vägriktning uppkommer. Riktningen är oberoende av vad som är fokus och hur det ser ut - det är rummet i sig som blir vägvisande på grund av att det delas in i olikformade delar. Även avgränsningarna eller en del av dem kan vara fokus genom att de exempelvis innehåller extra spektakulära växter med vackert färgspel eller former. Entrén blir en fokus. (Robinson, 2004)

Som nämndes ovan kan fokus även ligga utanför gränserna om det är synligt från rummet. En sådan fokus kan användas för att visa riktning. (Robinson, 2004)

Växter som byggmaterial

Ett av de grundläggande momenten i växtvalet för en design är att fastställa platsens funktion och vilka rumsbildande element ytan behöver. Därefter tar man hänsyn till de estetiska kvaliteterna. (Robinson, 2004) På samma sätt som arkitekten använder sig av material som trä, betong och metall när han bygger upp rum, skapar avskildhet, avskärmningar eller gör indelningar använder sig landskapsdesignern av växter. Växter, ensamma eller i grupp har arkitektoniska egenskaper och kan bilda väggar, tak och golv av olika höjd och densitet och är vida erkända som skulpturala element. (Robinette, 1972)

Växternas karaktärer såsom växtsätt, kronform, lövverk och växthastighet bidrar på olika sätt till rumsligheten och genom att organisera dem på olika sätt uppkommer rymd och rumslighet runt, mellan eller i grenverken. Rumsligheten ser man i alla skalor alltifrån stora trädbälten, woodland till lekparkar, små stadsparkar och privata trädgårdar där det behövs skydd och avskildhet av olika slag. (Robinson, 2004,)

Växternas skyddsgivande egenskaper

Vilka utseendemässiga karaktärer gör växterna till passande byggmaterial för olika utomhusmiljöer? Trädkronan ger oss känslan av tak över huvudet, barn leker kurrage i skogspartier och täta växtväggar skärmar av oattraktiva vyer och skapar en avskild plats för privatliv.

För att gå till botten med dessa behov är det, precis som ovan behandlats, nödvändigt att titta på våra förfäders förutsättningar och deras behov av skydd och gömställen. Appleton ställer vegetation mot grottor, som långt tillbaka var våra hus, och resonerar om skillnaderna. Grottorna erbjuder ett komplett skydd genom sin solida uppbyggnad men vegetation däremot, tillhandahåller större utsikt, genomsikt, är mer extensiv och är därför mer åtkomlig än grottorna. Vertikala och horisontala barriärer byggs upp av växter med olika växtsätt och bladverkets storlek och textur skapar genomskinlighet av olika grader. Oregelbundenheter i naturen erbjuder lämpliga gömställen samtidigt som flykt möjliggörs. En grotta däremot har ofta bara en väg ut och blir på så sätt en fälla. På samma sätt kan en häck helt utan öppningar tolkas som ett hinder. Har den i stället flera ingångar eller öppningar blir den mer tilltalande då den inte längre ses som en fara. Effekten uppkommer även om öppningarna inte praktisk skulle fungera så bra för flykt. (Appleton, 1975)

Problem och potentialer

Vegetation är levande, växande och har årstidsbetingade skillnader. Detta är den stora skillnaden mellan en arkitekt eller formgivare som jobbar med hårda material och en landskapsdesigner. Vare sig en plantering är noggrant planerad eller är av naturlig karaktär är den konstant föränderlig. (Robinson, 2004)

Dessa dynamiska och föränderliga egenskaper medför både svårigheter, möjligheter och spänning. Det går inte exakt att presentera på en skiss hur det färdiga resultatet kommer att bli. (Robinson, 2004) Att förstå den arkitektoniska potentialen hos växter innefattar inte alltid att man vet hur de ska användas för att komma till sin rätt. Om en eller en grupp växter uppnår det som designern eftersträvar beror på växtvalets respons på växtplatsens egenskaper. Fel val eller ojämna förutsättningar på platsen kan leda till missnöje och besvikelse efterhand som platsens utseende ändras efter årstider och ålder. (Robinette, 1972)

Rätt växtval för platsen, lämpligt avstånd mellan plantor samt noggrann och professionell skötsel och tålmod under ett antal år ger förhoppningsvis det uttryck som designern önskade. Robinson anser att vegetationens vitalitet och oförutsägbarhet t.o.m. kan göra att resultatet överträffar visionen och att ett stort nöje med landskapsdesign är att planteringarna med åren kan bjuda på positiva överraskningar. (Robinson, 2004)

Riktlinjer i korthet

Nedan har jag formulerat en kort sammanfattning med riktlinjer och frågor, viktiga att beakta vid utformningen av en trädgård, utifrån teorierna från litteraturstudien angående gränser, avskärmningar och rumslighet.

- Vilken funktion ska platsen ha – grunden måste bli rätt och ytorna lagom stora!
- Var behövs avskildhet?
- Hur tät behöver avskiljningen vara?
- Finns det någon vacker vy i närheten – öppna då upp för den!
- Tänk inte bara på de planterade ytorna – tänk på ytan mellan dem!
- Växtens karaktär kan överföras på platsen!

Intervju

Genom mina litteraturstudier vet jag nu hur en omslutning och inramning bör vara utformad för att uppfylla olika behov och min föreställning om den perfekta tomtgränsen är klar. Rumslighet är också något jag har en tydlig uppfattning om. Men hur ser en vanlig trädgårdsägare, som inte har någon trädgårdsutbildning och inte nödvändigtvis tänker på designen i sin trädgård utifrån ovan nämnda aspekter, på detta? Jag ställde ett antal, i förväg uttänka frågor till 6 stycken slumpvis utvalda koloniträdgårdsägare på Almåsa, det område som objektet för min gestaltningspresentation baserar sig på ligger.

Intervjufrågorna finns som bilaga

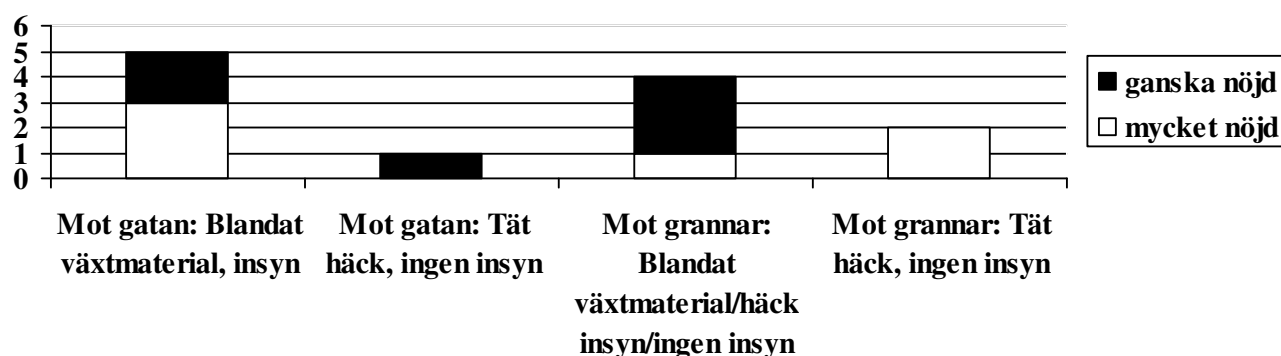

Fig.5. Staplarna avser antal personer.

Tomtgränser mot gatan:

Majoriteten, fem av sex hade blandat växtmaterial, buskar av olika höjd och perenner längs sträckan mot gatan. Därmed var insynen ganska stor. Tre av dessa var mycket nöjda. Av de som var ganska nöjda hade en person unga häckplantor längs delar av gränsen och väntade på att de skulle växa upp för ett bättre insynsskydd. Den återstående personen som var ganska nöjd med utseendet av planteringarna önskade högre vegetation som kunde stänga ute blickar och ljud men gjorde en kompromiss med sig själv då omstrukturering av sin plantering skulle innebära mycket jobb.

En person hade täta häckar med en höjd på för området högsta tillåtna 1,6 m längs med så gott som hela sträckan, och var ganska nöjd men hade inga förändringsförslag. (se fig. 5)

Tomtgränser mot grannar:

Två personer hade höga, minst 2 m, täta häckar mot samtliga grannar. Dessa personer var mycket nöjda. Tre personer hade hög, tät häck mot en eller två grannar men öppen gräns med varierande växtlighet mot övriga. Av dessa var en mycket nöjd medan de två övriga var ganska nöjda. Det var bara den ena som vill plantera mer buskage. Den andra önskade sig också tätare buskage men tänkte inte göra något åt det då det var synd att flytta på det som redan var planterat. En person hade blandat växtmaterial med olika höjd längs alla sidor mot grannarna och insynen var stor. Förändringar som önskades var tätare buskage som skyddade mot vind och insyn. (se fig. 5)

Rumslighet

På frågan om vad rumslighet är hade hälften, tre personer, någon uppfattning om vad begreppet innebär. Två av dem svarade avdelningar och att trädgården delas upp i olika bitar. Dessa personer tyckte inte att det var viktigt i trädgårdssammanhang men en av dem ansåg den egna trädgården ha rumsliga element. En person svarade öppen och trivsamt, tyckte att det var viktigt men att den egna trädgården inte innebär rumslighet.

Trädgårdsutformning

Två skisser presenterades för att undersöka vilken typ av utformning som föredrogs. Skisserna var snarlika beträffande storlek, husplacering och till största delen även också växter. Det som skiljde dem åt var att den ena innehöll, enligt min mening, rumsbildande faktorer med tillgång till avskildhet och den andra var ganska enkelt utformad med plantering enbart vid tomtgränserna. Av de sex tillfrågade tyckte alla utom en bäst om alternativ A, den som var tänkt att förmedla rumslighet.

Utformningsförslag

Befintlig tomt

Mina kunskaper som jag har förvärvat genom mina litteraturstudier ska jag nu applicera i verkligheten i form av ett gestaltningsförslag för en koloniträdgård på koloniområdet Almåsa. Almåsa fritidsby är beläget utanför Malmö mellan Skabersjö och Södra Sallerup. Det började anläggas 1968 och är, med sina 634 stugor, Sveriges största koloniområde.

Gestaltningsförslaget ska presentera en genomtänkt planering med rumsliga element som gör trädgården till en bekväm plats att vistas på. Det är extra viktigt med en välplanerad trädgård i koloniområden där tomterna ligger tätt ihop i som i en by i miniatyr. Är inte tomtgränserna tillräckligt täta och höga kommer privatlivet att visas upp för grannar och förbipasserande.

Området har vissa restriktioner som måste följas.

Maxhöjd för häckar mot gatan: 1,60 m

Maxhöjd för träd på tomten: 6 m

Nuläge

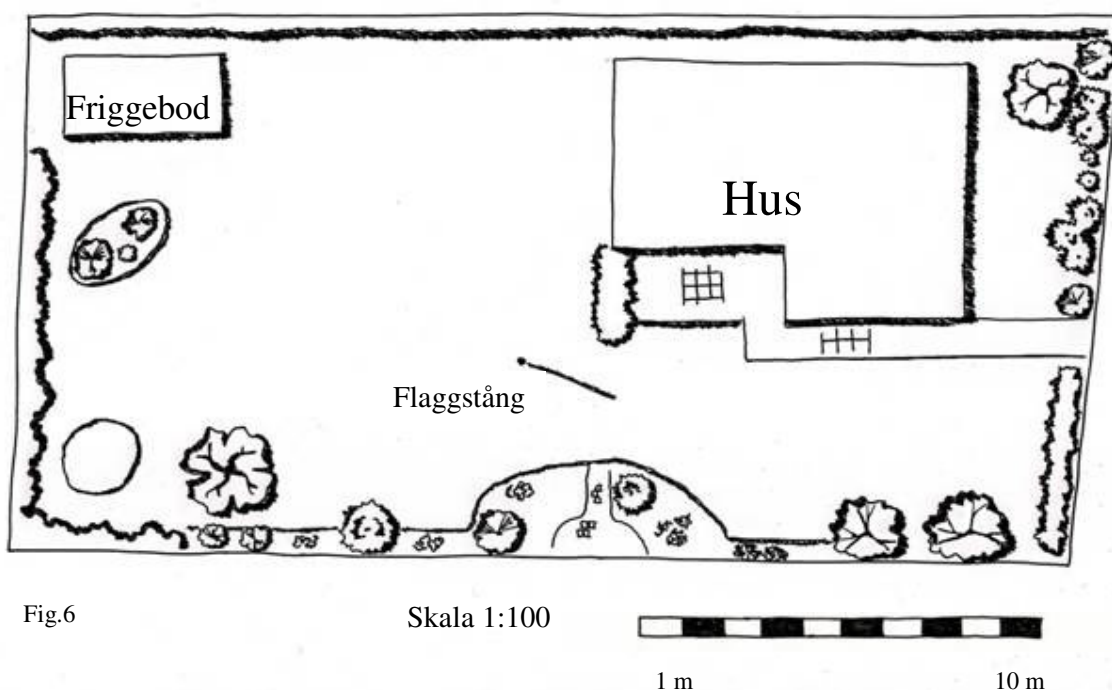

Fig.6

Skala 1:100

Tomten har en area på 355m^2 . Den omges av granntomter i norr, väster och söder med lika stora trädgårdar och husen placerade likadant i förhållande till dess tomt. Trädgården känns inte väldisponerad och den rumslighet som finns känns inte bekväm. Den domineras kraftigt av gräsmatta och de planteringsytor som finns har dålig form samt ger ett plottrigt intryck. Förutom de vertikala elementen som redan finns anser jag att det saknas en effektiv rumsindelning och fler vertikaler borde föras in för att skapa tydligt markerade underordnade rum i det stora rummet. (se fig.6 - 14)

Fig.7 **Norrsläge:** Här avgränsas tomten av en ca 0,8 m hög häck av *Ligustrum vulgare*. Fri insyn till grannen ges.

Fig.8 **Österläge:** Denna yta gränsar mot gatan och delas på mitten av en gång till entrén. Den översta ytan, framför huset, består av en *Salix caprea* 'Pendula', samt några olika, låga, barr- och lövbuskar. Den nedre delen gränsas av mot gatan av en ca 1,40 m hög, klippt häck av *Spirea x vanhouttei*.

Fig.9 **Söderläge:** Här består planteringen av ett *Pyrus*, och blandade buskar av varierande höjder. Den halvmåneformade planteringen i mitten är av risigt skick och innehåller blandade perenner och en gång av gatsten. Ganska fri insyn till grannen förutom den del där grannhuset har ett anslutande, ca 2 m långt, plank uppsatt i västergående riktning.

Fig.10 **Västerläge:** Tomten gränsar mot en granne och avgränsningen består av en friväxande häck av *Syringa vulgaris* som sommartid ger ett tillfredsställande insynsskydd.

Fig.11 & 12 **Uteplatsen:** Terrassen avgränsas mot väster av en ca 2,5 m hög häck av *Thuja occidentalis* och mot söder ett lågt enkelt trästaket.

Fig. 13 & 14 **Planteringsplättar:** Två planteringsytor finns. Den avlånga innehåller två bärbuskar och den cirkelformade består av marktäckande perenner.

Önskemål

Det främsta önskemålet från ägaren är att göra trädgården till en mer privat plats då rådande tomtgränser och disponering inte ger tillfredställande insynsskydd. Trädgården ska vara en plats med självklara rum till för socialt umgänge såsom bjudningar och därför bör en stor och funktionell uteplats anläggas. Det finns förvisso redan en uteplats som dessutom till en viss del är en avskärmad plats till följd av huset i norr och öster, grannhusets vägg i söder och den höga häcken av *Thuja* i väster. Dock är häcken både alldeles för tät och för hög i förhållande till själva terrassen. Med hänsyn till den estetiska aspekten är utformningen bedrövlig och känslan den framkallar blir något kvävande. Dessutom är den nuvarande terrassen för liten för önskvärd användning.

Anläggning av ny uteplats kommer att minska gräsytan avsevärt men även andra insatser som utökade planteringar på bekostnad av gräsmattans storlek är välkomnade.

Häcken av *Spirea* ut mot gatan är av dålig kondition. Den skulle i och för sig kunna föryngras men istället vill jag att gränsen ska öppnas upp och ge en viss in- och utsikt. Detta under förutsättningen att avskärmande element placeras en bit in på tomten så att borttagandet av detta insynsskydd inte inskränker på privatlivet. Framsidan ska innehålla ett spektakulärt växtval som för att ge ett glatt välkomnande.

Det ska finnas färgsprakande perennplanteringar samt en plats för odling av grönsaker.

En sammanfattning av önskemålen ger följande prioriteringar: mer insynsskydd, större uteplats, fin framsida och perennplanteringar.

Förslaget "GLÄNTANS GEMAK"

I denna del redogör jag för mitt förslag till trädgården. Jag har preciserat disposition samt växt- och materialval genom skisser

"GLÄNTANS GEMAK"

Temat för den nya utformningen är "*GLÄNTANS GEMAK*". En glänta är en vacker, mysig plats som man kommer fram till efter en vandring i skogen. Där finns fruktträd och bärbuskar och man äter och kopplar av i skydd av den omgivande skogen. Inga andra själar än dem i ens eget sällskap finns i sikte. Ett av önskemålen för den nya trädgården var att det skulle finnas en rymlig praktisk plats för fester. Gemak är i ordlistan förklarat som "praktfullt rum, "storsal" – alltså ett perfekt rum för ett trädgårdskalas. Med gestaltningsförslaget vill jag genom dessa tankar göra trädgården till en omsluten, privat plats där det känns bekvämt att umgås. (se fig.15)

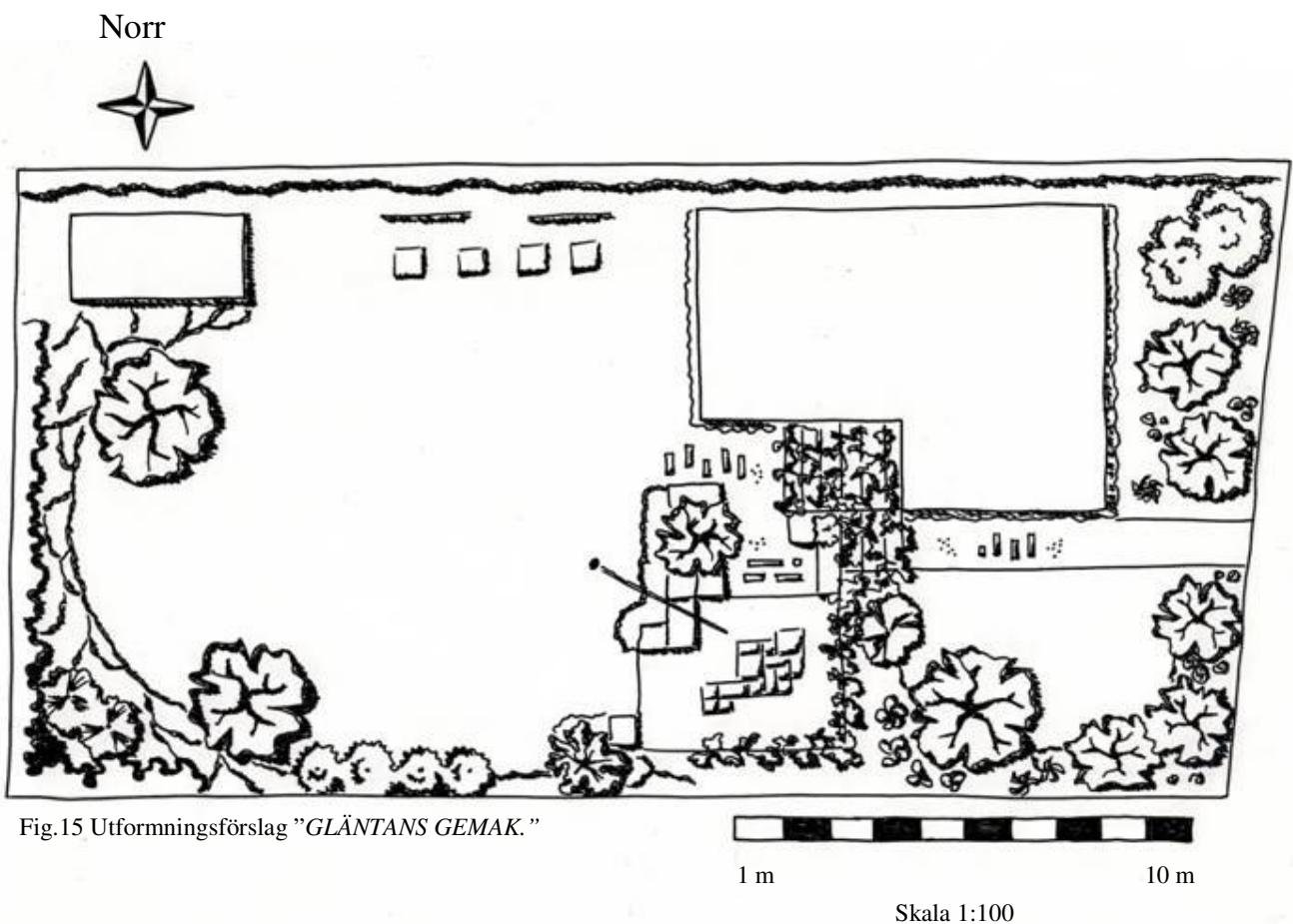

Fig.15 Utformningsförslag "*GLÄNTANS GEMAK*."

Norrläge:

Gränsen mot granntomten behålls i stort sätt som den är. Det enda som tillkommer är upphöjda små odlingsbäddar för grönsaksodling. Häcken av *Ligustrum* är tät och fin men får tillåtas att bli lite högre så småningom. I nuläget är insynen för stor men ytan är liten och därför skulle det inte bli bra om man planterade något för stort där. För att ändå ge en viss sorts avskärmning sätt spaljéer upp bakom grönsaksbäddarna där ärtväxter får klättra.

Fig.16 Skiss över österläget.

Österläge:

På den nedre delen valde jag att ta bort spireahäcken. Istället planteras några *Amelanchier lamarckii* som genom uppstamning ger en sammanhängande krona samtidigt som stammarna verkar som ett djupare staket. Kronan ger skugga som möjliggör en woodland-lik plantering med perenner som gärna vill ha skugga och fukt. Mellan stammarna är in- och utsikt möjlig men längre in på tomten finns en bättre avskärmning som gör att denna plantering inte behöver vara så tät. Tvärtom skulle en tätare barriär kunna ge en klaustrofobisk känsla. (se fig. 16 & 17)

Fig.17 Inspirationsbild.

Fig.18 Bambu.

Den övre delen är bara en liten yta som inte kan användas till något annat än att vara spektakulär för förbipasseranden. För att binda ihop med mini-woodlandet från den nedre delen får samma typ av skuggkrävande undervegetation växa under buskarna. (se fig. 18 & 19)

Fig.19 Japanska lönnar.

Entré:

En pergolaöppning drar till sig rörelse – man förstår att man ska gå igenom. Pergolan ger som helhet en mycket effektiv avskärmning och gör uteplatsen till en lugn och skyddad plats. Fokus i mitten ger en viss bild av den övriga trädgården även från utsidan av gränsdragningen. (se fig. 20)

Fig.20 Skiss över entré.

Söderläge:

Hela södergränsen görs tätare genom att plantera om cypresser som från början fanns på framsidan. Rikligt med perenner i vackra färger ska få omgärda och framhäva den kvarvarande gräsmattan som trots allt fyller en lugnande funktion att blicka ut över när man sitter på uteplatsen.

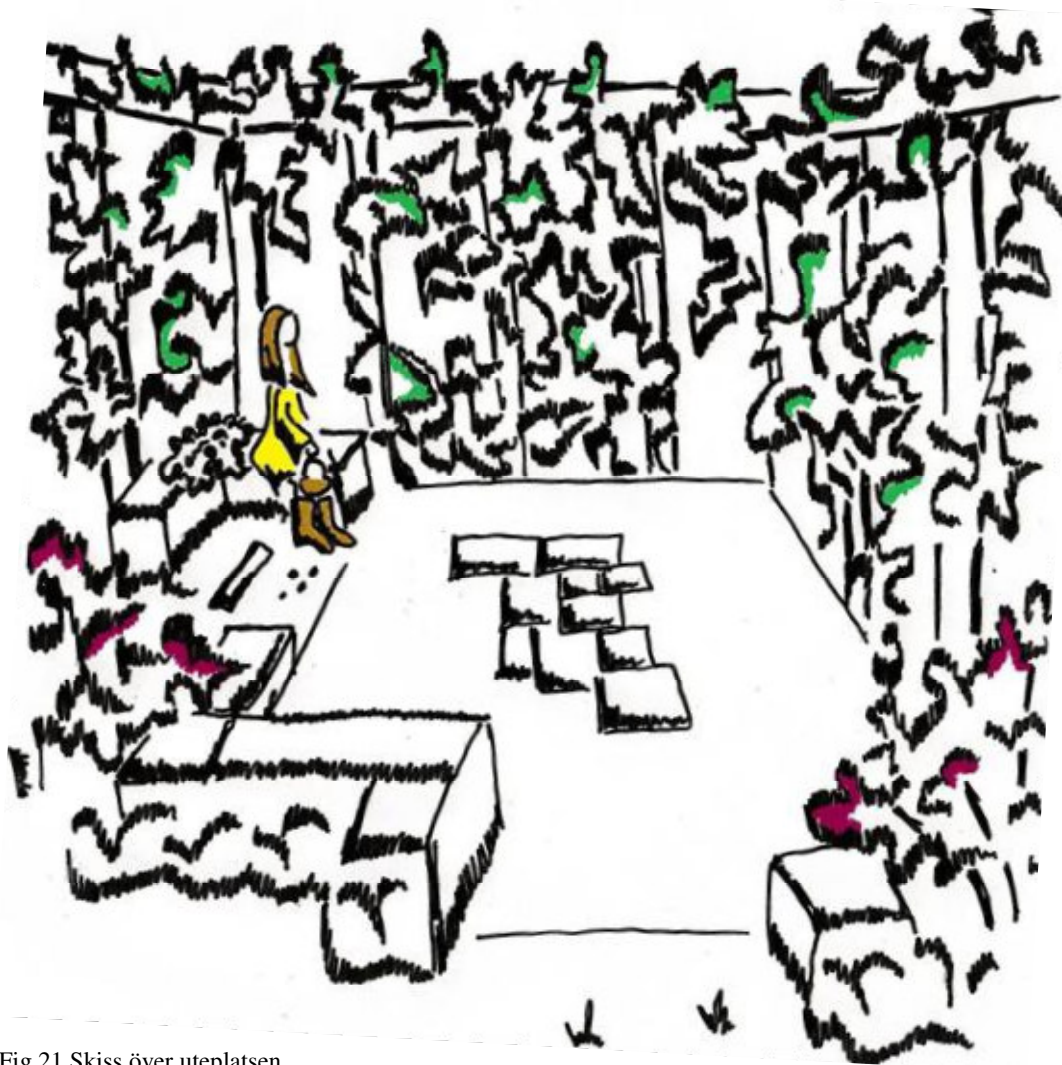

Fig.21 Skiss över uteplatsen.

Uteplatsen:

Uteplatsen ska precis som nämnts innan användas som matplats. Förutom gott om plats för utemöblemang och grill kommer även kanterna erbjuda sittplatser då de muras upp till planteringsbäddar kombinerade med bänkar. Denna omgärdning förstärker känslan av ett läger i en skogsmiljö då man kan jämföra bänkarna med liggande trästammar som omgärdar lägerelden (se fig. 21 & 22) Planteringsbäddarna kan, förutom blommor, innehålla kryddväxter, vilket ju passar utmärkt i samband med grillplatsen.

Fig.22 Inspirationsbild.

Västerläge:

Syringa vulgaris behålls men buskaget rundas av med *Viburnum carlesii* i hörnan som också bidrar med en mycket angenäm doft för den som vill sträcka ut sig på gräsmattan framför. Ett körsbärsträd planteras för att ge höjd och tak åt platsen.

Perennplantering:

Gräsmattan får en inramning av praktfulla perenner. Jag har medveten valt ganska höga sorter då de tjänar ett syfte att dölja den friväxande syrénhäckens glesa luckor i de nedre delarna samt mellan individer. Färgerna går i rosa och gult.

Växt- och materialval

Placering (se fig. 23)

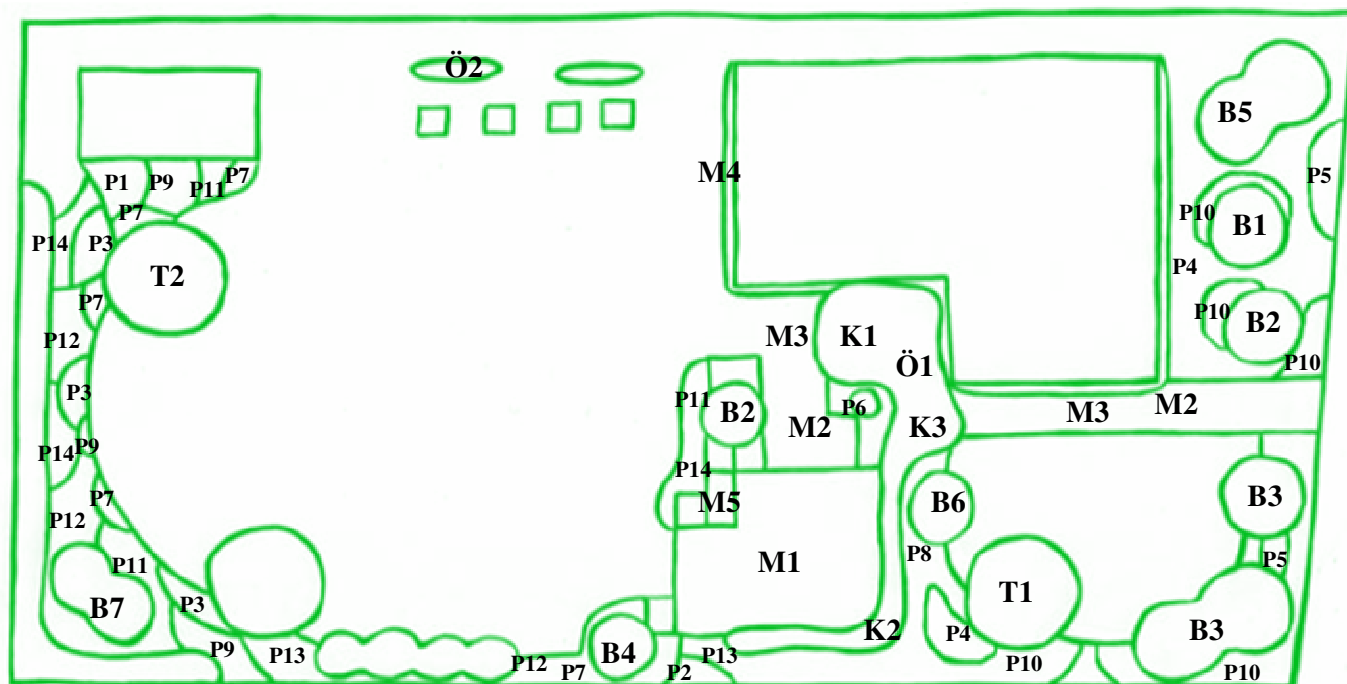

Fig.23

Växt- och materialval och karaktärsdrag

(Persson, 1997 och Månsson & Johansson, 2004)

Beteckning	Träd	Speciella Karaktärer
T1	<i>Prunus cerasifera</i> 'Nigra'	Mörkrött bladverk
	Körsbärspplommon	
T2	<i>Prunus cerasus</i>	
	Skuggmorell	
	Buskar	
B1	<i>Acer japonicum</i> 'Aureum'	Gulgrönt friskt bladverk
	Gulbladig solfjäderslön	
B2	<i>Acer</i>	Rött sirligt bladverk
	<i>palmatum</i> 'Atropurpureum'	
	Japansk blodlön	
B3	<i>Amelanchier lamarckii</i>	Mörkgrönt bladverk, vit blomning
	Häggmispel	
B4	<i>Cotinus coggygria</i> 'Royal Purple'	Vinrött bladverk
	Röd perukbuske	
B5	<i>Phyllostachus nigra</i>	
	Bambu	
B6	<i>Weigela</i>	Rödviolettera blommor
	hybrida 'Newport Red'	
	Trädgårdsprakttry	

B7	<i>Viburnum carlesii</i> Luktolvon Klängväxter	Vitrosa doftande blommor
K1	<i>Akebia quinata</i> Fembladig akebia	Dekorativa ljusgrönt bladverk, violettbruna blommor
K2	<i>Hedera helix</i> Murgröna	Mörkgrönt glansigt bladverk
K3	<i>Lonicera x brownie</i> 'Dropmore Scarlet' Eldkaprifol Perenner	Orangeröd rik blomning
P1	<i>Althaea rosea</i> Stockros	Blomfärg & Höjd rosa – vinröda blommor, 150-200 cm
P2	<i>Anemone hupehensis</i> Höstanemon	vita & rosa blommor, 80-100 cm
P3	<i>Aquilegia caerulea</i> 'Crimson Star' Pastellakleja	röda & gula blommor, 70-80 cm
P4	<i>Asarum europaeum</i> Europeisk hasselört	Mörka glansiga blad, 10 cm
P5	<i>Astilboides tabularis</i> Parasollblad	Upp till 50 cm breda, runda blad. 100-150 cm
P6	<i>Aubrieta x culturom</i> Aubretia	Rosalila blommor, 10 cm
P7	<i>Bellis perennis</i> Tusensköna	Vita-röda blommor, 15 cm
P8	<i>Bergenia cordifolia</i> 'Vinterglöd' Hjärtbergenia	Röda glansiga blad, 30 cm
P9	<i>Chrysanthemum coccineum</i> Rosenkrage	Rosa-röda blommor, 60-80 cm
P10	<i>Dryopteris filix-mas</i> Träjon	Ljusgröna dubbelt parbladiga, 80-100 cm
P11	<i>Heuchera micrantha</i> 'Palace Purple' Rödbladi alunrot	Mörktrött bladverk, 60 cm
P12	<i>Lilium tigrinum</i> 'Pink Perfection' Tigerlilja	Välldoftande rosaröda blommor, 100-150 cm
P13	<i>Meconopsis cambrica</i> Engelsk vallmo	Gula blommor, 40 cm
P14	<i>Rudbeckia laciniata</i> Höstrudbeckia Markmaterial	Gula blommor, 80-200 cm
M1	Bradstone Europack, Starka	Färg nr. 40, York Brown
M2	Woodstone, Starka	Färg nr. 43, Antique Brown
M3	Sjösten, Starka	Svart/vit 32-64 mm.
M4	Kullersten, Benders	Grårdmelerad 70-100mm
M5	Madoc Mur, Starka Övrigt material	Färg nr.40, York Brown
Ö1	Pergola	
Ö2	Spaljé	

Diskussion

Hur har jag åstadkommit rumslighet i förslaget?

Det är svårt att skapa privata oaser på platser som koloniområden. Stugorna där ligger extremt tätt och dessutom gör regler som fastställer höjder på växtligheten att önskvärd utveckling ibland hämmas.

Precis som Simonds (1961) konstaterande så håller jag med om att en vanlig orsak till missnöje med en plats är att det saknas effektiv omslutning. Åtminstone så gäller det för trädgården för mitt projekt. Den hade visserligen häckar på olika ställen men de var antingen för låga, för höga/täta eller felplacerade för att vara effektiva för den funktion jag önskade. Häcken av *Ligustrum vulgare* i norrlägen och faller inom storleksdefinition Knä – midjehöjd och är ett utmärkt hinder för passage men ger fri insyn. *Thuja occidentalis* som finns i anslutning till terrassen ger, enligt Robinson (2004) en klaustrofobisk känsla då den är alltför stor för den lilla yta den ska skydda. Dessutom ger den täta barrhäcken även ett alltför mörkt och dystert intryck.

Häcken av *Spirea x vanhouttei* som finns i österläget skulle i och för sig fungera bra på sin plats. Förutom att den är lite risig på sina ställen ger den ett effektiv insynsskydd. Men eftersom trädgården kommer att förändras drastiskt lite längre in passar den inte längre in. Den nya uteplatsen som ska anläggas mitt emot häcken kommer att ha en hög spaljé täckt med slingrande klätterväxter. Denna ger en effektiv avskärmning mot gatan så häcken blir plötsligt inte lika viktig i det avseendet. Gräsplätten som blir över mellan uteplatsen och gatan kommer att kännas ännu mindre ifall den kompakta häcken får stå kvar. Den nya lösningen med *Amelanchier lamarckii* gör den lilla ytan till en mer öppen plats då de nakna stammarna tillåter utsikt och möjligheten att ta in en större vy i rummet. Buskarnas krona bildar ett sammanbundet tak, ovanplan, på samma sätt som träd skulle göra och har på detta sätt en omgärdande effekt.

Från ingången till trädgården kan man genom spaljén och uteplatsanläggningen skymta en rödlysande *Acer palmatum 'Atropurpureum'*. Denna står mitt i fokus, ger en bild av vad som finns bakom och framkallar således en spänning enligt Gustavsson (1989). Återigen vill jag nämna stammarna av *Amelanchier* mot gatan som fungerar på samma sätt genom att de släpper in en annan vy i rummet.

Uteplatsens sidor består av höga vertikaler på två sidor i en L-form. Eftersom de övriga gränserna, de upphöjda bäddarna, är låga ges en fri vy in mot och ut från platsen som gör att den känns extrovert och välkomnande som förklarat av Robinson (2004). Den positiva rymden som uppstår inom de olika gränserna har en nästintill kvadratisk form vilket gör den till en statisk plats och signalerar därigenom sammankomst, helt i linje med vad en uteplats bör göra.

Vilken syn har andra koloniägare på utformningar och avgränsningar?

Innan jag började mina intervjuer hade jag en bestämd uppfattning om hur folk vill att deras trädgård ska se ut. Jag baserade dessa tankar på min egen syn på den perfekta trädgårdens

omslutning och trodde därför att andra liksom jag ville ha täta avskärmande gränser, om inte nödvändigtvis längs hela tomtgränsen så åtminstone längs en del, för en mer privat tillvaro. Av dem som hade fri insyn till sin trädgård genom blandat växtmaterial och höjder var det ca hälften som nämnde att de skulle vilja ha mer buskage men samtidigt var det ingen som var direkt missnöjd med den insynsvälkomnande tomtgräns de hade. Detta förvånade mig och jag började undra om det var jag som var osocial eftersom jag inte vill ha fri insyn till min trädgård. Jag är dock inte säker på att jag kan dra någon riktig slutsats efter endast sex intervjuer. Att valet föll på just sex personer var att det kändes som ett lämpligt antal med tanke på att det kan vara tidskrävande att intervjua. Man vet inte hur lång tid det tar och jag märkte att samtalen gärna svävade in på diverse sidospår – något jag lätt drogs med på då det ju var trevliga människor jag pratade med. Det är ju min uppgift att styra upp intervjun men det är väl bara att erkänna att jag inte var så bra på det där. Kanske hade enkäter varit ett bättre alternativ då jag hade kunnat få ta del av betydligt fler människors uppfattning. Samtidigt kan man inte vara säker på att svarsfrekvensen blir tillräckligt hög och då får man ingen lön alls för mödan.

Växtlighet, markmaterial och övrigt material bidragande till önskad effekt?

Växtmaterial

Restriktionerna för tomten och de relativt små ytorna gjorde att jag fick hålla mig inom vissa ramar när det gällde växtvalet. Valet av buskar har fallit på relativt återhållsamt växande typer. Däremot kan man se vissa perenner som blir både höga och buskiga och fyller ut rabatterna ordentligt på sommarhalvåret. Exempel på det är framsidan med sin woodlandinspirerade karaktär. Istället för en traddunge får de uppstammade *Amelanchier lamarckii* ta rollen som träd med de frilagda grenarna som vertikaler och krontaket som ovanplan. *Astilboides tabularis* och *Dryopteris filix-mas* blir så pass stora att de kan agera som ett både vertikalt och horisontalt mellanskikt medan bottenplanet utgörs av hasselörten.

Acer palmatum 'Atropurpureum' som man kan skymta genom pergolan vid entrén valdes för sin blygsamma storlek men framför allt för det spektakulära bladverket som lätt drar uppmärksamheten till sig som fokus. Eftersom samma sorts lönn finns vid entrégången blir kopplingen mellan fram- och baksidan ännu större.

Inramningen av uteplatsen skulle även kunna bestå av en häck. Fördelen med spaljén i det här fallet är flera. För det första når man ett omedelbart resultat. Visserligen tar det ett tag innan klätterväxterna hunnit klä in sina värdar men det går ändå snabbare än om man sätter en häck och är ute efter samma höjd. Den andra fördelen är att en spaljé tar mindre plats när utrymmet är begränsat. Men den tredje vinsten är att man lättare gör små kikhål i växtväggen genom att arrangera rankorna. Enligt Appletons (1975) förklaring av våra basala behov kan vi härigenom "se utan att bli sedd". Eftersom karaktären på vertikaler speglar av sig på platsen (Simonds, 1961) vill jag ha ett ljust, luftigt bladverk runt pergolan vid entrén och uteplatsen. *Akebia quinata* stämmer in på dessa krav och *Lonicera x brownie 'Dropmore Scarlet'* bjuder även på en uppiggande blomning. Även om *Hedera helix* är mörkare i karaktären än de övriga har jag ändå låtit blanda in denna växt för att ge skapad kontrast mellan de olika bladverken.

En viktig aspekt med de olika planen i planteringen utmed gatan är att de även har andra kvaliteter än enbart den estetiska. Eftersom buskarnas krona bildar ett tak och därmed skugga uppstår det, under dem, en gynnsam miljö för växter som trivs i skuggan vilket medför möjligheten att få en rikare blandning av olika växttyper. Detta tydliggör hur olika plan i

planteringar bidrar till att förbättra mikroklimatet för vissa sorters växter nämnt av Gustavsson (1989).

Markmaterial

För markytan fram till entrén samt under pergolan och den ursprungliga terrassen föll valet på plankimitation i betong av typen *Woodstone* från Starka, lagda i singel av sjösten. Plankorna ger ett autentiskt uttryck och passar både färg- och stilmässigt väl ihop med plattläggningen av *Bradstone Europack* samt de upphöjda kombinerade bänk- och växtbäddarna, *Madoc Mur* också av märket Starka. Plankstegen i singelytan visar riktningen mot antingen gräsmattan eller uteplatsen. Rörelsen förstärks av de 60 cm höga bäddarna.

Precis som funktionen av platsen måste tas i beaktning är markmaterialet viktigt för det önskade användandet av en yta. Markbeläggningen ska vara funktionell och därför valde jag en plattläggning för uteplatsen som skapar ett jämt underlag för möbler och grill. Plattor är även lätta att hålla rena från matrester som spills. Hade platsen bestått av ovan nämnda singelyta hade möbler fått stå rangligt och dessutom hade den kunnat gömma spill som eventuellt hade kunnat locka till sig oönskade djur.

Övrigt material

Som jag klargjort tidigare fyller pergolan och spaljén en stor roll som avskärmare och främjare av privatliv runt uteplatsen. Pergolans tak över huvudet framkallar en mysig upplevelse då människan enligt Simonds (1961) uppskattar att kura under ett ovanplan. Även norrläget har fått ett par spaljéer som till viss del hindrar insyn. Spaljéer är utmärkta avdelare då de omedelbart ger resultat.

Genom mina studier har jag format ett rationellt sätt att tänka kring uppdelningar av trädgårdar och insett att det finns givna ”mallar” att arbeta efter för att uppnå önskad och behövlig rumslighet i trädgården. Jag hoppas även att arbetet ska underlätta och inspirera läsarna att åstadkomma sådana trädgårdar.

Källförteckning

Appleton, J. (1975). *The Experience of Landscape*. Great Britain: William Clowes & Sons, Limited London, Beccles and Colchester.

Bacon, E.N. (1967). *Design of Cities*. New York: The Viking Press, Inc.

Clouston, B. (Ed.) (1977). *Landscape Design with Plants*. 2. ed. Oxford: Butterworth-Heinemann Ltd.

Higuchi, T. (1983). *The Visual and Spatial Structure of Landscapes*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.

Kingsbury, N. (2005). *Gardens by design*. London: The Chrysalis Books Group plc.

Månsson, L & Johansson, B.K. (1994). *Perenner i din trädgård – till nytta och fägring*. 2: a uppl. Västerås. ICA Bokförlag.

Persson, B. (1997). *Blommor och buskar*. 4:e uppl. Wien. Blommor och buskar förlag KB.

Robinette, G.O. (1972). *Plants/People/And Environmental Quality*. US Department of the Interior/ASLA.

Robinson, N. (2004). *The Planting Design Handbook*. 2. ed. Aldershot: Ashgate Publishing Limited.

Simonds, J.O. (1961). *Landscape Architecture*. London: Iliffe Books Limited.

Gustavsson, E. (1989). Levande tavlor med perenner. I: Görling, K. (Red.) *Perennboken med växtbeskrivningar*. 51-74. Helsingborg: AB Boktryck.

Bilaga 1

Frågeformulär om tomtgränser och rumslighet

1. Tomtgränser mot gatan

Beskriv din trädgårds tomtgränser mot gatan enligt:

- a) Vad består de av (t.ex. växtsort, trä, mur eller annat)?
- b) Hur höga är avgränsningarna (t.ex. häckens eller staketets höjd)?
- c) Vilket av följande påståenden stämmer bäst in angående din uppfattning om dina tomtgränser mot gatan?

Inte alls nöjd

Ganska nöjd

Mycket nöjd

Blev svaret "Inte alls nöjd" eller "Ganska nöjd" – fortsatt till fråga d & e!

d) Vad skulle du vilja förändra?

e) Varför?

2. Tomtgränser mot grannar

Beskriv din trädgårds tomtgränser mot grannarna enligt:

- a) Vad består de av (t.ex. växtsort, trä, mur eller annat)?
- b) Hur höga är avgränsningarna (t.ex. häckens eller staketets höjd)?
- c) Vilket av följande påståenden stämmer bäst in angående din uppfattning om dina tomtgränser mot granntomter?

Inte alls nöjd

Ganska nöjd

Mycket nöjd

Blev svaret "Inte alls nöjd" eller "Ganska nöjd" – fortsatt till fråga d & e!

d) Vad skulle du vilja förändra?

e) Varför?

3. Rumslighet

a) Hur skulle du definiera rumslighet i trädgårdssammanhang?

Vid någon definition – fortsatt med b, c, & d, hoppa annars direkt till fråga 4!

b) Är det något som är viktigt?

c) Varför?

d) Framkallar din trädgård känslan av rumslighet?

4. Trädgårdsutformning

Vilken av trädgårdarna A och B skulle du föredra?

A

B